

Arthur Mitzman. *Michelet, historian. Rebirth & Romanticism in 19th-century France*. Yale University Press

Hoewel hij opvallend weinig waardering had voor de literatuur van de Romantiek, geldt Jules Michelet (1789-1874) als de romantische historicus bij uitstek. Wie wel eens iets van hem heeft gelezen, weet waarom. Of Michelet nu schrijft over Jeanne d'Arc (in zijn *Histoire de France*), over de bestorming van de Bastille (in zijn *Histoire de la Revolution française*) of over heksen (in *La sorcière*), steeds lopen de emoties bij hem ongewoon hoog op. Zijn pagina's buigen door onder een geweldige verbale overvloed, vol retorische uithalen en gewaagde metaforen, die echter nooit tot louter ornamenten verstarren. Michelet jubelt, klaagt, preekt, bezweert, en weet tegen alle regels van de kunst in vrijwel steeds zowel levendig als leesbaar te blijven.

Dat laatste heeft veel, zo niet alles te maken met de opvatting die hij van de geschiedenis had. In een vergelijking met enkele oudere collega's schreef hij dat de geschiedenis voor Thierry een „vertelling" was, voor Guizot een „analyse"; voor hem was zij een „resurrection", een opstanding uit de dood. Hij zag het als zijn taak de doden via zijn stem te laten spreken, en dat niet alleen: hij zou ook de door hen zelf niet begrepen betekenis van hun daden laten zien. Op deze manier verbond hij, als een intermediair, het verleden met het heden. En met de toekomst, want in de visie van Michelet was de historicus ook een soort profeet.

Dezelfde pretenties werden destijds gekoesterd door romantische dichters als Lamartine en Victor Hugo. Ook zij meenden, op grond van hun dichterschap, te weten waar het met de wereld naar toe ging. Tijdens de Juli-Monarchie betraden zij met hun visionaire gaven het politieke strijdperk. Net als hun „utopistische" tijdgenoten voorspelden zij een nieuw gouden tijdperk van vrede, welvaart en harmonie, waarin alle politieke en sociale problemen zouden zijn opgelost. Met dit „sociale romanticisme", zoals het wel wordt genoemd, vertoonden de ideeën van Michelet een opvallende verwantschap, al was dat in het begin nog niet zo duidelijk.

Aanvankelijk behoorde Michelet (die zelf van eenvoudige komaf was, maar het door veel ijver en talent ver had geschopt) tot het liberale kamp, dat met de Revolutie van 1830 in Frankrijk aan de macht was gekomen. Door de nieuwe koning, Louis-Philippe, werd hij zelfs uitgekozen als leraar voor zijn dochter. Michelets carrière beloofde hem een gerieflijke plaats in het wetenschappelijke establishment. Hij werkte bij de archieven, was hoogleraar aan de Sorbonne en mocht vanaf 1838 openbare colleges verzorgen aan het roemruchte Collège de France. Tegen die tijd had hij ook al heel wat gepubliceerd, waaronder een vertaling van Vico's *Scienza nuova* (1827), een geschiedenis van Rome, en een aantal delen van zijn monumentale *Histoire de France*.

Het werk aan dit *magnum opus* kwam echter in het begin van de jaren veertig stil te liggen; het zesde deel verscheen in 1844, maar het volgende (van de in totaal zeventien delen) kwam pas elf jaar later uit. In de tussenliggende, zeer woelige jaren wijdde Michelet zich vol overgave aan zijn zelfgekozen profetenrol en werd hij een van de voormannen van de republikeinse oppositie tegen Louis-Philippe's Juli-Monarchie.

Zijn podia bleven de collegezaal en natuurlijk de pagina's van zijn boeken. Samen met Edgar Quinet en de Poolse dichter Mickiewicz vocht Michelet (om de hegemonie in het onderwijs) een felle strijd tegen de Jezuïeten, hij schreef een fanatiek nationalistisch pamflet, een soort persoonlijk credo, dat hij *Le peuple* noemde, en in 1847 verschenen de eerste twee delen van zijn schitterende *Histoire de la Revolution française*. De andere vijf kwamen na de Revolutie van 1848, toen de dromen van de „sociale” romantici even leken te zullen uitkomen - totdat de klassenstrijd en Louis-Napoleon, een neef van de grote Bonaparte, er een stokje voor staken. Tijdens de junidagen werd in Parijs een arbeidersopstand door de bourgeoisie genadeloos onderdrukt en Louis-Napoleon veranderde de republiek in 1852 na een staatsgreep in een dictatoriaal geregeerd keizerrijk.

De jaren (1840-1854) van Michelets politieke „engagement” vormen het onderwerp van een boeiende studie van de hand van Arthur Mitzman, een van origine Amerikaans historicus, die al zo'n twintig jaar als hoogleraar moderne geschiedenis is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

Net als zijn vorige boek *The iron cage* uit 1970 (over Max Weber) is Michelet, historian een proeve van „psychohistory”. Een nogal omstreden tak van de geschiedbeoefening, en gezien sommige resultaten ervan niet helemaal ten onrechte: het vertalen van historische raadsels in een nieuwe - psychoanalytische - geheimtaal heeft inderdaad niet veel zin, tenzij men bereid is Freuds ideeën als de ultieme waarheid te accepteren.

Bij Mitzman hoeft men hier gelukkig niet bang voor te zijn, hij wekt geen moment de indruk de geschiedenis op te vatten als bewijsmateriaal voor de juistheid van de psychoanalyse en weet hinderlijk jargon meestal te vermijden. Psychoanalytische categorieën zijn voor hem in de eerste plaats hulpmiddelen, waarmee hij meer inzicht hoopt te kunnen verschaffen in de emotionele fundamenteën van intellectuele arbeid. Het denken van Michelet wordt door hem voortdurend gerelateerd aan persoonlijke problemen en dilemma's, vanuit de overtuiging dat dit denken ook daar zijn wortels heeft. Daarnaast probeert hij de intellectuele ontwikkeling van Michelet te plaatsen in een breder sociaal-cultureel kader dat in feite de hele Franse geschiedenis van de negentiende eeuw omvat.

Een ambitieus programma, waarin eigenlijk naast Michelet ook nog enkele andere Franse intellectuelen en kunstenaars hadden moeten worden behandeld. In het voorwoord noemt Mitzman Victor Hugo, Hector Berlioz, Gustave Flaubert en Gustave Moreau. Een dichter, een componist, een romanschrijver en een schilder. Voorlopig moeten we het doen met alleen de historicus, maar wat voor een! Michelet moet elke psychohistoricus het water in de mond brengen. Want je kan wel willen speuren naar het emotionele fundament van je onderwerp, als er onvoldoende bronnen voorhanden zijn waarin gespeurd kan worden, komt er toch niets van terecht.

Bij Michelet daarentegen is er een overvloed aan materiaal, brieven, dagboeken en een oeverloos oeuvre, waarin de historicus geen enkele moeite doet zijn persoonlijke preoccupaties te verbergen. „Mijn boek heeft mij geschapen”, schreef Michelet na voltooiing van zijn *Histoire de France*, maar in werkelijkheid was het natuurlijk andersom. Michelet heeft zichzelf in zijn geschiedwerk uitgestort; aan de

psychohistoricus de dankbare taak hem daaruit met al zijn bewuste en - vooral - onbewuste motieven weer los te peuteren.

Mitzman besteedt daarbij de meeste aandacht aan wat hij Michelets „wedergeboorten" noemt. Van tijd tot tijd onderging Michelet een soort geestelijke verjongingskuur, meestal dankzij de komst van een nieuwe geliefde of van een andere belangrijke gebeurtenis, die ook voor zijn denken en schrijven consequenties had.

Uit een van die „wedergeboorten" verklaart Mitzman Michelets keuze voor een politiek engagement. Die keuze had alles te maken met zijn liefde voor Madame Dumesnil, de moeder van een van zijn studenten, die hij in 1840 (kort na de dood van zijn eerste echtgenote) had leren kennen. De liefde zou van korte duur zijn, want twee jaar later al stierf Madame Dumesnil aan kanker, maar aan haar betekenis deed dat niets af. Onder de indruk van haar persoonlijkheid veranderde Michelet zijn kijk op de natuur en op de vrouw volkomen.

In zijn *Introduction à l'Histoire Universelle* (1831) had hij de geschiedenis nog afgeschilderd als een onophoudelijke „oorlog" tussen mens en natuur, terwijl de natuur werd geassocieerd met een boze „stiefmoeder" die de vrijheid van de mens belemmerde; na zijn kennismaking met Madame Dumesnil ontvlamde echter een vurige passie voor de natuur, die nu door hem werd geassocieerd met een goede, vruchtbare moeder. De ideologische pendant van de natuur en van de moeder was de *fraternité*, die in het vervolg meer de nadruk zou krijgen dan de vrijheid waarnaar in zijn liberale periode alle aandacht was uitgegaan. Als bron voor deze „broederschap" wees hij in *Le peuple* (1846) ondermeer de band aan, die vóór de geboorte tussen moeder en kind had bestaan.

In *Le peuple* zong Michelet uitbundig de lof van de „broederschap", na eerst een somber beeld te hebben geschetst van het moderne Frankrijk dat aan „machinisme" (lees: vervreemding) ten onder dreigde te gaan. De remedie lag volgens hem bij het „volk", waar hij zelf gezien zijn afkomst ook deel van uitmaakte. Volk en bourgeoisie moesten zich in een „religieuze" liefde voor het vaderland met elkaar verzoenen, en dan zou alles misschien nog goed komen.

Het vaderland, dat was voor Michelet ook de Revolutie, die hij in zijn *Histoire de la Revolution française* als een religie op zich aanpreeft. Een religie van de rechtvaardigheid die het christendom met zijn onrechtvaardige „genade" voorgoed zou vervangen. In het pleidooi voor de rechtvaardigheid klinken overigens, volgens Mitzman, niet zozeer „moederlijke" als wel „vaderlijke" ondertonen mee, wat door hem wordt verklaard op grond van de diepe indruk die de dood van zijn vader in 1846 op Michelet had gemaakt. „Moederlijke" motieven zouden pas eind 1848 weer dominant worden, toen Michelet - inmiddels vijftig jaar oud - verliefd werd op de eenentwintigjarige huislerares Athenais Mialaret, met wie hij een jaar later in het huwelijk trad.

Zij bezorgde hem zijn tweede „wedergeboorte" en bij haar vond hij troost voor het echec van de Revolutie van 1848, die niet het gewenste vervolg van 1789 was geworden. De hardnekkige kloof tussen volk en bourgeoisie had een herhaling van het grote „Fête de la fédération" (14 juli 1790) onmogelijk gemaakt, zoals tijdens de juni-dagen bloedig was bewezen.

Michelet was niet bereid de klassenstrijd te accepteren. Broederschap en harmonie in een „heilig" nationaal verband bleven voor hem het einddoel. De onmin tussen de klassen schreef hij vooral toe aan onwetendheid en tot aan zijn dood streefde hij er naar „boeken voor het volk" te schrijven - iets waarvoor hij zichzelf, als zoon van het volk, bij uitstek geschikt achtte, al bleef het in de meeste gevallen bij streven.

Uit Michelets hunkeren naar het - drastisch geïdealiseerde - volk spreekt een zekere onvrede met zijn bereikte maatschappelijke status. Vandaar de geringe protesten toen hij na de staatsgreep van Louis-Napoleon uit zijn wetenschappelijke functies werd gezet. De „daling" had ook haar voordelen; hij kwam erdoor dichterbij het volk te staan. Zijn hoop vestigde hij nu op een sociale en geestelijke (in plaats van politieke) revolutie, en daarvan getuigde hij bloemrijk in zijn laatste en meest extreem „sociaal romantische" geschrift, het onvoltooide en pas postuum gepubliceerde *Le banquet* uit 1854.

Toen Michelet *Le banquet* schreef had hij zojuist zijn derde „wedergeboorte" achter de rug - in Italië, waar hij voor een maagkwaal kurend in de modderbaden van Acqui (na een pessimistische terugval) weer volledig in de ban van „moeder natuur" was geraakt. De merkwaardige natuurboeken (over de vogel, het insect, de zee en de berg) die hij in de jaren vijftig en zestig zou schrijven, evenals zijn boeken over de vrouw en de liefde en zijn hervatting van de *Histoire de France* (met een deel over de Renaissance!) hebben in het teken van deze „wedergeboorte" gestaan. Maar met het politieke „engagement" was het sindsdien gedaan.

Mitzmans boek houdt op in 1854. Wat men dan heeft gelezen, is een zeer gedetailleerd overzicht van alle emotionele en intellectuele wisselingen (en van hun onderlinge connecties) die Michelet sedert 1840 had ondergaan. Een fascinerend mozaïek, waarbij mij alleen soms het vermoeden bekwam dat de wisselingen iets te scherp worden voorgesteld en de ambivalentie die Michelet toch ook kenmerkte enigszins onderbelicht blijft. Maar dat doet niet veel af aan de originaliteit van deze studie, waarin (met name in het lange hoofdstuk over de kennismaking met Athenais Mialaret) van Michelet een psychologisch portret wordt geschetst, dat getuigt van een bewonderenswaardig inlevingsvermogen en een avontuurlijk analytisch vernuft.

Minder geslaagd lijkt mij de sociaal-culturele kant van het boek. Eigenlijk gaat Mitzman hier alleen in de helaas erg kort gehouden conclusie nader op in, wanneer hij het „sociale romanticisme" met zijn cultus van het volk in de context plaatst van het „beschavingsoffensief" dat sinds de Renaissance bezig is een rebelse volkscultuur te stroomlijnen en te onderdrukken. In de populistische dromen van romantici als Michelet wordt als het ware even gas terug genomen, waardoor aandacht ontstond voor wat in het moderniseringsgeweld allemaal verloren dreigde te gaan of al was verloren. Wat dit betreft blijkt Michelet actueler dan men op het eerste gezicht zou denken, en het is dan ook geen wonder dat zijn naam door hedendaagse mentaliteits-historici (onder anderen uit de school van de *Annales*) weer met eerbied wordt genoemd.

Het contrast tussen deze zeer grote lijnen en de microscopische blik in Michelets innerlijk is echter niet gering en men kan zich afvragen of wat minder

psychologische details en wat meer sociaal-culturele verfijning het geheel niet ten goede was gekomen. Van niet alle door Mitzman met veel geduld blootgelegde kronkels van Michelets psyche is de bredere importantie nu evident.

Misschien komt het doordat dit boek de last te dragen heeft van een oorspronkelijk veel ruimere opzet, maar of die last lichter zal worden als Mitzman alsnog met studies over Hugo, Berlioz, Flaubert en Moreau voor de dag komt, kan alleen maar worden afgewacht. Reden tot klagen is er intussen niet, want dankzij dit boek heeft men opnieuw uitgebreid kennis kunnen maken, vanuit een ongebruikelijk perspectief, met misschien wel de meest wonderlijke historicus die ooit op aarde heeft rondgelopen. En dat is altijd een onverdeeld genoegen.

(de Volkskrant, 30-6-1990)